

ЛІДІЯ ГОЛОМБ – ДОСЛІДНИК ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Анотація. У статті проаналізовано праці Лідії Голомб, у яких досліджується творчість Лесі Українки. Зазначається, що інтерес до художньої спадщини письменниці був сталим протягом усієї наукової діяльності вченої. У сфері вивчення дослідниці – лірика та драматургія авторки, яка завжди розглядається в контексті творчої діяльності Лесі Українки й на тлі мистецьких явищ раннього українського модернізму.

Доводиться думка, що Л. Голомб у науковій рецепції творчості Лесі Українки послуговувалася психобіографічним, типологічним, культурно-історичним, психологічним методами дослідження художнього тексту. Вчена спиралася на принципи об'єктивності та системності, залучала до свого літературознавчого інструментарію нові методологічні підходи, крізь призму яких здійснювала оригінальне прочитання доробку Лесі Українки.

Ключові слова: Лідія Голомб, Леся Українка, аналіз, методологія, наукова рецепція, дослідницька стратегія.

У науковій спадщині Лідії Григорівни Голомб особливе місце займають праці, у яких здійснюється літературознавчий аналіз творчості Лесі Українки. Постать видатної поетеси зламу XIX і XX століть, аристократки духу, яка збагатила українське письменство європейським змістом і якісно оновила його художнє обличчя, не могла залишитися осторонь наукових шукань авторитетної дослідниці раннього українського модернізму.

Літературознавчий доробок Лідії Голомб, яка відійшла в позасвіття в січні 2013 року, заслуговує на системне вивчення. Ще за життя вченої були опубліковані рецензії на її монографії та збірники статей. Так, на видання «Із спостережень над українською поезією XIX – XX століть» (2005) відгукнувся відомий критик, літературознавець С. Баран, який наголосив, що «для Лідії Голомб характерна академічна форма аналізу – без зловживань і надмірностей. Дослідниця нікого не збирається шокувати чи епатувати своїми матеріалами, – вона чесно і сумлінно робить свою справу» [2, с. 300].

П. Ляшкевич написав відгук на обидва збірники статей – і на «Із спостережень над українською поезією XIX – XX століть» (2005), і на «Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст.» (2008) [12]. У рецензії науковець відзначив: «Визначальна риса статей і розвідок Лідії Голомб – системний пошук індивідуальних способів художнього самовираження кожного письменника. Вникання в позавербальну глибину мотиву, образу, архетипу конкретного митця допомагає відкрити неповторні нюанси власної чеканки у його творчості та уникнути повторення поширених думок і поглядів. Водночас дослідниця не пропонує свої судження у формі будь-якого прихованого/неприхованого нав'язування – навпаки, прагне захопити і стимулювати читача до власного перечитування класики, до пробудження особистісного сприймання імен і текстів» [12, с. 117].

Змістовні судження щодо наукового мислення та стилю Л. Голомб висловили також М. Козак (рецензія на збірник «Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст.») [11], Е. Балла (рецензія на монографію «Три поети раннього українського модернізму: Олександр Олесь, Грицько Чупринка, Микола Філянський» (2011)) [1]. Так, зокрема, Е. Балла слушно наголосила: «Тонке філологічне чуття та природний дар доброго знавця літератури допомагають авторці представити конкретні поетичні тексти в усьому багатстві їх змістової наповненості та художньо-естетичних якостей» [1, с. 190].

Цілісним і концептуальним дослідженням наукової, педагогічної діяльності Лідії Голомб, її людської іпостасі є стаття В. Барчан [3], вміщена у випуску «Наукового вісника УжНУ. Серія Філологія; Соціальні комунікації» (№ 29), що був присвячений пам'яті авторитетної вченої. Погоджуємося із думкою В. Барчан, що «посутньою рисою дослідницької праці Л. Голомб є рух думки від джерела. Вона не приймала шляху аналізу, який базувався на штучному накиданні модної чи популярної методологічної „схеми” на відповідне явище національної літератури. Попри висновки наукових авторитетів у таких випадках, вона мала власну думку. Аргументи дослідниці ґрунтувалися на ретельному аналізі, а тому були доказовими й переконливими» [3, с. 6].

Помічені особливості дослідницької практики Лідії Голомб – академічна форма аналізу текстів, системність, концептуальність у вивченні творчості письменників, опертя на досягнення літературознавства без зловживання «модними» методологічними стратегіями, але із використанням їх раціональних моментів, вміння йти до узагальнень, відштовхуючись першочергово від авторського тексту, через який оприявнювався і спосіб мислення митця, і вибір форми художнього вираження своїх ідей, – усі вони знаходять втілення і в аналітиці художнього доробку Лесі Українки.

Інтерес до творчості Лесі Українки був сталим протягом усього періоду активної наукової праці Лідії Голомб. Невід'ємним атрибутом її літературознавчих пошуків було також окреслення історико-культурного контексту, в рамках якого розвивалася творча індивідуальність митця. У науковий світ дослідниця увійшла шляхом глибокого студіювання мистецької спадщини Івана Франка (тема її кандидатської дисертації – «Поетична творчість Івана Франка початку ХХ ст.»). Іntenція на опукле, всебічне дослідження художнього світу письменника, осягнення психологічних, філософських основ мислення автора, що неодмінно прив'язується до часу, в якому він жив і творив, стала характерною рисою наукового пошуку Лідії Голомб. Через Франкову постать вчена прийшла до вивчення механізмів функціонування літературного помежів'я ХІХ і ХХ ст. І в тому помежів'ї її гострий дослідницький зір помітив ще цілий ряд митців, які сформували феномен раннього українського модернізму: Лесю Українку, Миколу Вороного, Олександра Олеся, Григорія Чупринку, Миколу Філянського, Богдана Лепкого, Василя Пачовського, Петра Карманського... У контексті сказаного цілковиту рацію має В. Барчан, коли в передмові до одного зі збірників статей Л. Голомб зауважує: «Літературний набуток рубежу століть залишається тим далеко не опанованим материком, який збуджує зацікавленість у багатьох дослідників незалежно від часової віддаленості. Він притягує своєю невичерпною енергетикою, сконденсованою у самому процесі художнього оприявлення нової свідомості людства з її іншим поглядом на світ і людину в ньому» [4, с. 5].

До осмислення самобутнього творчого універсуму Лесі Українки як митця доби раннього українського модернізму Лідія Голомб починає активно звертатися під час роботи над докторською роботою, що писалася на тему «Проблема особи і суспільства в українській ліриці кінця ХІХ – початку ХХ ст.». В обраному аспекті дослідження розглядається творчість поетеси, зокрема, в таких статтях, як «Тема народу та особи в ліриці Лесі Українки» (1972), «Проблема духовної цінності людини в ліриці Лесі Українки» (1988), «Мотив «вільної пісні» в ліриці Лесі Українки» (1988). Свої спостереження над поезією авторки Л. Голомб синтезовано виклала в монографії «Особа і суспільство в українській ліриці кінця ХІХ – початку ХХ ст.» [10]. І хоч дослідниця мусіла йти за вимогами, що ставилися до наукових робіт у ті часи, тобто обов'язково цитувати класиків марксизму-ленінізму, акцентувати передусім на соціально загострених мотивах у доробку письменників, пов'язувати тематичну спрямованість їх текстів із здобутками російської літератури, усе ж в осмисленні творів українських поетів того часу ми спостерігаємо свіжість і новизну думки, філігранний філологічний аналіз творчості авторів, які розбудовували поетичний універсум модернізму. Лідія Голомб

подає дуже проникливі спостереження щодо природи ліризму Лесі Українки: «Пластичність лірики поетеси виявляється в конкретно-чуттєвій окресленості її образів, жіночий характер ліризму – в особливій вразливості і тонкій організації душі, в мистецьки вишуканому нюансуванні переливів чуття, в своєрідно почутій і відтвореній словом музиці природи» [10, с. 33]. Послідовно розглядаючи специфіку поетичного освоєння теми людини і суспільства у творчості Лесі Українки, вчена апелює до праць І. Франка, М. Зерова, лесезнавців радянського періоду – О. Бабишкіна, Н. Кузякіної, Л. Міщенко, А. Костенка. Позиції дослідників не завжди беззастережно сприймаються, навпаки, Л. Голомб уміє тактовно наголосити на своєму баченні природи того чи іншого поетичного тексту. Так, вона суперечить твердженню Н. Кузякіної щодо непластичності лірики поетеси, яку дослідниця виводить із відсутності «деталей жіночого побуту» у творчості Лесі Українки. «Думається, – зазначає науковець, – витонченість і багатогранність жіночого типу ліричного героя Лесі Українки розкривається не в тій сфері, на яку вказує дослідниця. Адже через особливості таланту і творчого методу поетеси «деталі жіночого побуту» загалом не потрапляють у поле її уваги» [10, с. 33].

Осягаючи ідейно-естетичну природу лірики Лесі Українки, вчена застосовує психобіографічний метод аналізу текстів. Її спостереження, зокрема, щодо сутності інтимної поезії письменниці вражають глибиною, а разом із тим і простотою та поетичністю у висловленні своїх думок. Так, пишучи про твори Лесі Українки, присвячені С. Мержинському, Л. Голомб називає їх «апофеозом жіночої любові» [10, с. 27]. Прочитавши одну із поезій того трагічного циклу, а саме:

Стать над тобою і кликнуть до бою

Злую мару, що тебе забирає,

дослідниця приходиться до висновку, що ці слова – «це найбільший природний вияв натури, для якої рятувати, гоїти рани, стояти на сторожі життя близької істоти – не подвиг, а невідхильна внутрішня потреба» [10, с. 27]. І далі йдуть ширші узагальнення: «Породжена розпачем, інтимна лірика Лесі Українки сприймається як гімн жіночому серцю, стійкому в боротьбі за життя коханого, вірному у виконанні гірких заповітів. Напружена і болюча, ця поезія водночас світла, урочиста, сповнена гуманності, торжества любові» [10, с. 27].

Міркування Л. Голомб, викладені в монографії «Особа і суспільство в українській ліриці кінця ХІХ – початку ХХ ст.», знайдуть своє продовження й конкретизацію в подальших її статтях, у яких висвітлюватимуться нові аспекти творчої індивідуальності Лесі Українки як лірика та драматурга. Заслужують на увагу праці, у яких акцентовано на музичності лірики поетеси, зокрема, такі, як

«Музика і слово в «Ритмах» Лесі Українки» (1991), «Музично-звукові прийоми в композиції поетичних циклів Лесі Українки» (1995). Дослідниця зазначає, що «саме музика як мистецтво найтонших нюансів і переливів звуків у поєднанні з властивими їй могутніми засобами вираження контрастів розкрила перед поетесою нові шляхи відтворення цього драматизму» [6, с. 130].

У статті «Музично-звукові прийоми в композиції поетичних циклів Лесі Українки» Л. Голомб здійснює концептуальний аналіз циклів «Сім струн», «Мелодії», «Невільничі пісні», «Кримські відгуки», «Осінні співи», «Ритми», «Хвилини» крізь призму функціонування в них музичного принципу як структуроутворюючого фактора. Вона послідовно розглядає наявні в поезиці названих циклів засоби поліфонізму, контрастного звучання партій, прийоми дисгармонії, ефекти, пов'язані з тональністю, силою і тембром звучання мелодій. Науковець підсумовує: «Розробляючи поетику циклу, Леся Українка спиралася не на логіку об'єктивних зв'язків чи закономірностей реального світу, а на внутрішню логіку суб'єктивних психологічних процесів. Вона користувалася прийомами музичного мистецтва і, часто, музичною термінологією не в метафоричному, а в прямому розумінні, з метою творення естетично дійових композиційних структур...» [6, с. 140].

Об'єктом лесезнавчих студій Л. Голомб стала й біблійна тематика у творчості письменниці. У статті «Символіка Старого Заповіту в творчій самосвідомості Лесі Українки як митця в “країні неволі”» [8] дослідниця акцентує на новаторстві поетеси у трактуванні старозаповітних мотивів. У контексті поглиблення суб'єктивного плану вислову, характерного для поезії раннього українського модернізму, за словами вченої, «збагачуються й урізноманітнюються також засоби і прийоми використання біблійних мотивів» [8, с. 110]. Найбільш послідовно розробляється в доробку авторки мотив поета «в країні неволі»: «Настровева домінанта поетеси настільки насичена особистим трагічним відчуттям національної неволі, що навіть найглибші інтимні переживання її ліричного суб'єкта розкриваються через психологічні паралелі з настроями бранців “на ріках вавилонських”» [8, с. 110]. Розглядаючи поезії «Єврейська мелодія», «Ізраїль в Єгипті», «У пустині», диптих «Єврейські мелодії», драматичні поеми «Вавилонський полон», «На руїнах», драматичний діалог «В дому роботи, в країн неволі», Лідія Голомб помічає в них «мистецьки виправдане переосмислення й трансформацію давніх тем відповідно до нового контексту, сміливе зближення й взаємопереплетіння віддалених у часі й просторі понять <...>, майстерне застосування прийомів поетики псалмів і пророчих книг» [8, с. 118].

Трансформацію мотивів середньовіччя відповідно до духовних запитів часу, в якому творила Леся Українка, досліджено в наступній розвідці

вченої, присвяченій аналізу драми «Камінний господар» та поезій на середньовічну тематику [5]. «Камінний господар», за спостереженням Л. Голомб, «немовби фокусує в собі головні лінії розгортання етико-філософської думки поетеси, узагальнюючи її в єдиній цілісній концепції, через символічну змістову наповненість образів-характерів» [5, с. 119]. Драма розглядається в системі середньовічних міфологем, які функціонують у художньому просторі текстів Лесі Українки і набувають творчого переосмислення. «Подібність у розв'язанні деяких стержневих загальнолюдських проблем у «Камінному господарі» та в ліриці поетеси має внутрішній, органічний характер і зумовлюється єдиною настроєвою тональністю, що з'являється в Лесі Українці при зверненні до певного конкретно окресленого кола мотивів, надиханих романтикою середньовіччя» [5, с. 119], – зазначає дослідниця.

В аналізованій статті активно працює метод типологічного зіставлення, який Л. Голомб доречно застосовує, виводячи ключові проблемно-тематичні та сюжетно-образні вузли «Камінного господаря» із ліричних текстів поетеси, зокрема, таких, як «Граф фон Ейнзідель», «Бранець (Середньовічний мотив)», «Мрії», «Трагедія», «Було се за часів святої Германдади...», «Королівна», «Забута тінь». За висновком вченої, світ середньовіччя вавбив Лесю Українку, «митця яскраво вираженого романтичного світовідчуження, великими пристрастями й контрастами, протистоянням егоїзму й християнського прощення, нелюдської жорстокості й безмежної любові та неоплатної в земному житті самопожертви» [5, с. 128].

Питання секретів поетичної творчості митця також цікавили Л. Голомб. Остання стаття дослідниці – «Проблеми психології творчості в осмисленні І. Франка та Лесі Українки» [7] – була присвячена саме такому аспекту літературознавчої аналітики. Дослідниця розпочала свій науковий шлях із входження у світ літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. через творчий універсум І. Франка і завершила його фінальним акордом-роздумом про природу художнього мислення творця, обравши об'єктом вивчення грандів літератури українського модернізму. Базуючи своє дослідження на методі типологічного зіставлення текстів І. Франка та Лесі Українки, Л. Голомб ґрунтовно аналізує психологічні аспекти художньої творчості в рецепції вказаних поетів. Для глибшого проникнення в сутність внутрішніх, підсвідомих імпульсів творчої діяльності митців вчена вдається також до психоаналітичних аспектів дослідницької думки. Вона аргументовано доводить, що «точки зближення в осмисленні Франком та Лесею Українкою проблем психології творчості зумовлені спільністю літературних програм та певною спорідненістю психічної організації обох митців. Звідси – типологічна співзвучність образів, настроєвої тональності, багатий діапазон переживань від трагічних акордів

дів плачу «втоплених дітей» («невиспіваних співів»), замираючої пісні Офелії, дисгармонії в стосунках душі Поета з Музою до тріумфів гармонійного втілення поривів духу і творчої свободи у Пісні...» [7, с. 99].

Лесезнавчі праці в доробку Л. Голомб не вичерпуються проаналізованими у статті дослідженнями. Думки щодо творчості письменниці висловле-

ні і в ряді інших студій вченої, де вона прямо чи опосередковано звертається до постаті Лесі Українки. Всі праці дослідниці є вагомими складовими сучасного літературознавчого дискурсу, а також свідченням того, що можна тримати високу планку академічної науки, базуючи її на здобутках попередників і враховуючи досягнення новітньої літературознавчої методології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балла Е. Модернізм у персоналіях / Евеліна Балла // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія; Соціальні комунікації. – Вип. 27. – Ужгород, 2012. – С. 190-191.
2. Баран Є. Літературознавча школа Лідії Голомб / Євген Баран (рецензія на книгу: Лідія Голомб. Із спостережень над українською поезією XIX – XX століть: Збірник статей. – Ужгород: Гражда, 2005. – 380 с.) // Вісник Прикарпатського університету. Філологія (літературознавство). Вип. ХУІІ-ХУІІІ. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 299-300.
3. Барчан В. Лідія Голомб: людина і вчений / Валентина Барчан // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія; Соціальні комунікації. – Вип. 1 (29). – Ужгород, 2013. – С. 5-10.
4. Барчан В. У царині поетичного слова / Валентина Барчан // Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть: Збірник статей. – Ужгород: Гражда, 2005. – С. 5-10.
5. Голомб Л. Легенди Середньовіччя в драмі «Камінний господар» та ліриці Лесі Українки // Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть: Збірник статей / Лідія Голомб. – Ужгород: Гражда, 2005. – С. 119-129.
6. Голомб Л. Музично-звукові прийоми в композиції поетичних циклів Лесі Українки // Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть: Збірник статей / Лідія Голомб. – Ужгород: Гражда, 2005. – С. 130-140.
7. Голомб Л. Проблеми психології творчості в осмисленні І. Франка та Лесі Українки / Лідія Голомб // Творчість Лесі Українки в контексті світової культури: зб. наук. пр. / Філологічний вісник / за заг. ред. А. В. Березовенко. – Вип. 2. – К. : НТУУ «КПІ», 2015. – С. 80-100.
8. Голомб Л. Символіка Старого Заповіту в творчій самосвідомості Лесі Українки як митця в «країні неволі» // Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть: Збірник статей / Лідія Голомб. – Ужгород: Гражда, 2005. – С. 109-118.
9. Голомб Л. Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. / Лідія Голомб – Ужгород: Гражда, 2008. – 296 с.
10. Голомб Л. Особа і суспільство в українській ліриці кінця XIX – початку XX століття / Лідія Голомб. – К.: Вища школа, 1988. – 146 с.
11. Козак М. Нове слово в дослідженні літератури модернізму [Рец. на кн. Голомб Л.Г. Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. – Ужгород: Гражда, 2008. – 296 с.] / Марія Козак // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – Ужгород, 2009. – Вип. 20. – С. 107-108.
12. Ляшкевич П. Авторський проект перечитування класиків / Петро Ляшкевич [Рец.] Лідія Голомб. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть: Збірник статей – Ужгород: Гражда, 2005. – 380 с. (I). Лідія Голомб. Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. – Ужгород: Гражда, 2008. – 296 с. (II) // Слово і час. – 2010. – № 2. – С. 116-118.

Oksana KUZMA

Lidiia Holomb – researcher of creativity of Lesia Ukrainka

Abstract. In article Lidiia Holomb's works are analysed, in which Lesia Ukrainka's creativity is investigated. It is noted, that interest in art heritage of the writer was constant during all scientific activity of the scientist. In the field of studying of the researcher – the lyrics and dramaturgy of the author, which is always considered in the context of creative activity of Lesia Ukrainka and against the background of the art phenomena of early Ukrainian modernism.

The opinion is proved that L. Holomb in scientific reception of creativity of Lesia Ukrainka used psychobiographic, typological, cultural and historical, psychological methods of a research of the art text. The scientist relied on the principles of objectivity and systematicity, involved new methodological approaches to the literary research tools, through the prism of which carried out original reading of the heritage of Lesia Ukrainka.

Key words: Lidiia Holomb, Lesia Ukrainka, analysis, methodology, scientific reception, research strategy.

Одержано 20.03.2018 р.